

State policy of Ukraine in the field of the information security of person, society and state

УДК 351.746.1:355.40

ВАТРАЛЬ Антоніна Володимирівна

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОЇ ТА ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КОНТРРОЗВІДЦІ

Постановка проблеми. В сучасному глобалізованому і технологізованому світі об'єктивно зростає роль інформаційно-аналітичної діяльності. Це зумовлено насамперед неконтрольованим розвитком усіх процесів і явищ в економіці, політиці та інших сферах державної діяльності. Причини серйозної кризи, що охоплює практично всі сфери суспільного життя, криються в тому, що більшість соціально значущих рішень в сучасних умовах приймаються без глибокого і всебічного аналізу їх наслідків. Складна соціально-політична і економічна ситуація в Україні, пов'язана із загостренням зовнішньої агресії з боку РФ, вимагає як від очільників держави, так і від керівництва органів державної безпеки підвищення якості управлінських рішень. Неможливо прийняти правильне рішення, не володіючи різнобічною інформацією про явні і приховані процеси, що відбуваються в середині країни та за її межами. Як свідчить практика, питання якості управлінських рішень в сучасних умовах трансформувалося в питання забезпечення високої якості роботи інформаційно-аналітичних підрозділів.

Інформаційно-аналітична діяльність як одне із завдань контррозвідальної діяльності органів державної

безпеки допомагає сформувати відповідну систему знань про наявні та потенційні загрози національним інтересам України, а також дозволяє окреслити їх можливі негативні наслідки. Результати пізнавальної діяльності, отримані, в тому числі шляхом аналітичної обробки інформації, що містить ознаки або факти розвідувально-підривної, терористичної та іншої протиправної діяльності спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб, використовуються для прийняття уповноваженими суб'єктами обґрунтованих управлінських рішень у сфері забезпечення державної безпеки. В цьому контексті актуальності набуває дослідження взаємозв'язку інформаційно-аналітичної та пізнавальної діяльності контррозвідальних підрозділів СБ України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інформаційно-аналітичної діяльності в контррозвідці досліджували А. В. Березкін, Ю. В. Гарієвич, С. Г. Гордієнко, Р. А. Калюжний, С. В. Корнаков, І. І. Котовенко, Б. П. Курашвілі, А. І. Марущак, В. В. Остроухов, В. Д. Павловський, Н. І. Ткачук, В. С. Цимбалюк, С. В. Швець, М. О. Шилін та багато інших науковців. У свою чергу, проблемам пізнавальної

Державна політика України у сфері забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

діяльності, її методам, засобам і способам приділяли увагу М. М. Галамба, І. В. Гора, В. М. Дмитрієв, С. В. Корнаков, А. М. Кузьменко, Б. П. Курашвілі, Є. М. Пітцик, І. В. Слюсарчук, М. О. Шилін, В. П. Ярковський та інші вчені. Разом з тим дослідження взаємозв'язку наукових категорій «інформаційно-аналітична діяльність» та «пізнавальна діяльність» в контрозвідці не було предметом окремих наукових дискусій.

Метою статті є розкриття взаємозв'язку інформаційно-аналітичної та пізнавальної діяльності в контрозвідці.

Виклад основного матеріалу. Виникнення інформаційно-аналітичної діяльності (далі – ІАД) пов'язане з необхідністю добування, опрацювання, збереження та поширення інформації для задоволення певних суспільних потреб, зокрема потреб прийняття тих чи інших рішень. В сучасних умовах завдання ІАД полягає у забезпеченні особи, яка приймає рішення, необхідною і достатньою кількістю аналітичної інформації для прийняття єдино правильного, ефективного в умовах непередбаченості і кризових явищ управлінського рішення [1, с. 15].

Слід зазначити, що існують різні наукові підходи до визначення ІАД, оскільки вона використовується в різних сферах суспільних відносин. Окрім цього, одні науковці використовують термін «інформаційно-аналітична діяльність», інші – «інформаційно-аналітична робота» (далі – ІАР), вкладаючи в ці поняття однаковий зміст. Так, у галузі міжнародних відносин і зовнішньої політики

В. П. Гондюл під ІАР розуміє сукупність дій, що відбуваються в інтересах підвищення ефективності управлінської діяльності і мають на меті пізнання сутності, причин, тенденцій розвитку подій і явищ на світовій арені, розгляд і оцінювання ситуацій, вироблення на основі аналізу й обробки міжнародної інформації висновків, рекомендацій, коментарів. Тобто, основною метою ІАР є пізнання сутності міжнародних подій для обґрунтованого прийняття відповідних рішень [2, с. 18].

У теорії управління Р. А. Калюжний, В. Д. Павловський та В. С. Цимбалюк розглядають ІАР як постійну дослідну діяльність (функція процесу управління), що охоплює своїм змістом широкий комплекс організаційних заходів і методичних прийомів для вивчення та оцінювання інформації про зовнішні і внутрішні фактори функціонування системи управління щодо виконання визначених для неї мети і завдань [3, с. 21].

У сфері науково-технічної інформації Ю. М. Арський, В. А. Цветкова, С. П. Яшукова визначають ІАД як окремий і важливий напрям наукової діяльності зі своєю інституціоналізацією і професіоналізацією, який також має власну технологію і нішу в соціумі. До основних можливостей формування цього напрямку відносяться універсальність і полівекторність, які сприяють органічному включенню його майже в усі сфери діяльності й існування суспільства [4, с. 12].

У розвідці мета ІАД полягає у максимальному всебічному забезпеченні найвищих органів державної влади своєчасно обробленою розвідувальною

State policy of Ukraine in the field of the information security of person, society and state

інформацією у політичній, економічній та інших життєво важливих для держави сферах з метою сприяння реалізації та захисту національних інтересів, протидії за межами України зовнішнім загрозам національній безпеці [5].

У контррозвідці ІАД, як важлива її складова, спрямована як на задоволення інформаційних потреб керівництва держави, так і, власне, контррозвідувального процесу в ході діяльності із забезпечення державної безпеки. ІАД передбачає формулювання завдань, направлених на отримання інформації, що відноситься до компетенції СБ України, пошуку інформації, її зберігання, обробки, використання і реалізації. Під інформаційними потребами розуміємо упреждувальні прогностично-аналітичні дані насамперед щодо викликів і загроз у зовнішньополітичній, внутрішньополітичній сферах, державній безпеці, економічній, інформаційній, екологічній та воєнній в інтересах недопущення дестабілізації суспільно-політичної та економічної ситуації в державі, захисту конституційного ладу, територіальної цілісності, інтересів людини та суспільства.

Слід зазначити, що більшість фахівців-аналітиків розглядають інформаційну та аналітичну роботу як окремі види діяльності і вважають, що по відношенню до інформаційної роботи аналітична – займає більш активне місце, оскільки чинить певний вплив на спрямованість і характер інформаційної роботи. Проте ця залежність не є односторонньою: аналітична робота здійснюється на інформацій-

ному підґрунті і тому якість інформації істотно впливає на результати аналізу.

Можна висловити думку, що однією з відмінностей між інформаційною та аналітичною діяльністю є те, що під час інформаційної відбувається лише процес накопичення інформації. В аналітичну така діяльність може трансформуватись у разі залучення до неї експертів із тих галузей знань, до яких належить інформація. Це твердження є цілком виправданим, оскільки для якісного аналізу і оцінювання інформації необхідно мати лише уявлення про сутність проблеми, необхідно мати ґрунтовні теоретичні знання, підкріплені практичним досвідом.

Виникнення ІАД пов'язане з управлінською діяльністю, а остання, як правило, передбачає наявність спочатку проблеми, а потім організацію її вирішення. Тому ІАД має наступні етапи: постановка проблеми, визначення мети і завдання; створення відповідних позицій для отримання інформації, налагодження потоків її надходження; відбір, обробка і систематизація потрібних даних; накопичення інформації у відповідних банках даних; аналіз наявної інформації з використанням методів наукових досліджень; підготовка вивідної оперативної інформації для можливості прийняття управлінських рішень.

Цікавими, на наш погляд, є визначення ІАД, запропоноване П. Ю. Контотоповим і Ю. В. Курносим, що підкреслює її взаємозв'язок з пізнавальною діяльністю: «ІАД є специфічним видом пізнавальної діяльності, що

Державна політика України у сфері забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

пов'язаний з аналізом і узагальненням інформації, і спирається на використання наукових методів пізнання» [6, с. 62]. Гносеологія визначає пізнавальну діяльність як процес здобування, осмислення та використання інформації, за допомогою якої у суб'єкта формуються знання про об'єкт пізнання [8, с. 98].

Сутність пізнавальної діяльності в контррозвідці полягає у формуванні достовірних знань у сфері забезпечення державної безпеки. У процесі пізнання явищ, на які націлена контррозвідка, інформація відображає їх зміст, а також способи і методи самого пізнання. Тому ІАД, як специфічний різновид інтелектуальної, розумової діяльності людини, виступає одним із засобів отримання достовірних знань про об'єкти зацікавленості контррозвідки.

У довідковій літературі з контррозвідки знаходимо підтвердження того, що аналітична та інформаційна робота є допоміжними видами контррозвідувальної діяльності органів державної безпеки. Інформаційна робота полягає у збиранні і систематизації документів, що містять відомості, корисні для забезпечення державної безпеки, а також створенні пошукової системи та наданні інформації на запити уповноважених осіб [9, с. 120]. У свою чергу, аналітична робота спрямована на вирішення найбільш важливих, актуальних і складних контррозвідувальних проблем, пов'язаних з встановленням сутності, причин і тенденцій як окремих фактів, подій, явищ, так і підривної діяльності противника в цілому і запобігання їй [9, с. 26]. Із зазначених тверджень не

можна погодитись лише з тим, що систематизація документів відноситься до інформаційної роботи. На нашу думку, систематизація, як упорядкування наявних даних в єдину систему, є найпоширенішим методом аналітико-синтетичної обробки інформації, тому вона має відноситись до аналітичної роботи.

Інформація завжди відображає наявний стан існуючих знань, а аналітика є тим інструментом, який дозволяє людині трансформувати ці знання у відповідні управлінські рішення. На сьогодні існує велика кількість визначень поняття «інформація», що зумовлено складністю, специфічністю і різноманіттям підходів до тлумачення сутності цієї фундаментальної категорії. Кожна галузь наукового знання або практичної діяльності підходить до формулювання цього поняття по-своєму, зважаючи на її предмет і завдання.

Відповідно до філософської точки зору інформація існує завжди, усюди, незалежно від людини і є властивістю матерії [10]. Інформація становить собою найважливіший ресурс, на добування й охорону якого витрачаються величезні сили й засоби. У повсякденному вжитку вона трактується як обізнаність, повідомлення про що-небудь. У такому тлумаченні інформація неможлива поза людиною і людським суспільством, поза мисленням і людською діяльністю взагалі.

Розглядаючи природу поняття «аналітика», П. Ю. Конотопов і Ю. В. Курносов пропонують досить широкий перелік думок з цього приводу співробітників різних аналітичних

State policy of Ukraine in the field of the information security of person, society and state

підрозділів. «Аналітика – це ... – методологічна основа процесу обробки інформації;

– методологія пізнання, що використовує для отримання нового знання як наукові, так і інтуїтивні методи;

– сутнісне знання про процеси реального світу;

– засіб перетворення інтуїтивних уявлень в раціональний план мислення;

– форма наукового знання, що застосовується в процесах управління, передусім – для вироблення управлінських рішень;

– сукупність методів, за допомогою яких можна виявляти прихований зміст в текстах і реальних соціально-політичних і економічних процесах;

– інтелектуальна зброя;

– процес узагальнення і аналізу розрізнених, неповних і найчастіше суперечливих даних про обстановку;

– процес встановлення причинно-наслідкових залежностей і виявлення просторово-часових зв'язків у будь-яких об'єктах;

– процес поділу об'єкта на складові частини і подальшого синтетичного об'єднання їх в певну систему;

– процес виявлення суперечностей в об'єкті пізнання, зведення складного до простого» [6, с. 26–27].

Як бачимо, така широка палітра думок і уявлень демонструє, який різний зміст може вкладатися в один і той самий термін. Частина цих визначень відноситься не до сутності, а до функцій аналітики і форм її прояву. Таким чином, під поняттям аналітики фігурує низка утворень, які слід

розрізняти і по-різному називати. Сформулювати найбільш прийнятне визначення поняття «аналітика» дає змогу розуміння базових процесів, що визначають її сутність. Підтримуючи думку П. Ю. Конотопова і Ю. В. Курносова, вважаємо, що найбільш вагомими процесами, які характеризують сутність аналітики, є:

– процес аналізу цілей управління і формулювання завдання інформаційно-аналітичної роботи;

– процес адаптивного управління збиранням інформації в інтересах вирішення управлінських завдань в умовах мінливої ситуації;

– процес аналізу і оцінювання отриманої інформації в контексті цілей управління, виявлення сутності досліджуваних процесів і явищ;

– процес побудови моделі предметної області досліджень, об'єкта пізнання і середовища його функціонування, перевірка адекватності моделі і її корекція;

– процес планування та проведення модельних експериментів;

– процес синтезу нового знання (інтерпретація результатів, прогнозування тощо), необхідного для вирішення завдань управління [6, с. 28].

Таким чином, аналітика – це перш за все основа інтелектуальної, логіко-розумової діяльності, спрямованої на вирішення практичних завдань. В її основі лежить як принцип констатації фактів, так і принцип «випередження подій», що дозволяє суб'єкту пізнання прогнозувати майбутній стан об'єкта пізнання. Аналітика відіграє інтегруючу роль в реконструкції минулого, розкритті сьогодення і прогнозуванні майбутнього.

Державна політика України у сфері забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

ІАД може виступати як спосіб організації пізнавальної діяльності, націленої на пошук і розкриття тих закономірностей, які на момент початку дослідження невідомі, що часом надає аналітичному дослідженню непередбачуваний, ризикований характер. Ризик тут зумовлений тим, що будь-який метод істини свідомо не гарантує і є лише ще однією сходинкою на шляху до пізнання феномена. В цьому випадку навіть помилкове рішення, якщо воно було правильно оцінено, також є предметом аналітичного осмислення, оскільки потенційно здатне озброїти новими знаннями [6, с. 28].

Іншими словами, ІАД в системі СБ України є певним інструментом для пізнання дійсності, передбачає постійну систематизацію й узагальнення інформації, що надходить з різних джерел і містить елементи розвитку оперативної обстановки в державі, окремих регіонах, сферах, галузях. При цьому ІАД має творчий характер, тобто визначається здатністю та вмінням аналітика оперувати різноплановою й різноаспектною інформацією. Ефективність роботи аналітика залежить від оптимального поєднання творчих здібностей та логічного мислення.

У разі необхідності проведення на основі наявних оперативних даних аналітичного дослідження для задоволення певної інформаційної потреби контррозвідки варто здійснити відбір відповідних відомостей (даних). Відбір інформації, як вважає А. М. Кузьменко, – процес перегляду інформаційних одиниць, матеріалів і

документів, уточнення ступеня актуальності, відносності, ідентифікації, формалізації інформації за різними критеріями відповідних класифікаторів (каталогів). При цьому способи відбору і рамки інформаційного пошуку визначаються з урахуванням обліку: 1) структури і змісту досліджуваної проблеми з виокремленням конкретних завдань, що підлягають аналізу; 2) наявності суміжних областей, у яких може знаходитися потрібна інформація; 3) глибини ретроспективного пошуку; 4) видів документальних джерел, необхідних для дослідження. Відбір і обробка матеріалів за темою дослідження – це підготовчий етап процесу аналітичної роботи, на якому здійснюється пошук інформації в інформаційних масивах і базах даних, перевірка її якісних характеристик, а також її обробка з метою створення умов для правильного оцінювання досліджуваних фактів, подій і явищ [11, с. 168–169].

Одним із сучасних чинників, що урізноманітнює ІАД контррозвідки, є міжнародне співробітництво СБ України з іноземними спеціальними та правоохоронними органами. З метою удосконалення протидії викликам і загрозам національній безпеці України на регулярній основі готуються інформаційно-аналітичні брифінги в інтересах інформування іноземних партнерів щодо поточної ситуації на південному сході України, збройної агресії та розвідувально-підривної діяльності проти нашої держави, орієнтування та презентації щодо окремих елементів оперативної обстановки, а також матеріали для міжнародних переговорів керівництва СБ України.

State policy of Ukraine in the field of the information security of person, society and state

Актуальним аспектом ІАД є запровадження ефективного механізму комплексного виявлення реальних і потенційних загроз державній безпеці шляхом взаємодії контррозвідвальних підрозділів і Департаменту інформаційно-аналітичного забезпечення СБ України. Для своєчасного реагування на широкий спектр загроз державній безпеці ІАД в контррозвідці має створювати можливість:

- пошуку інформації за «розмитими критеріями» та фрагментарними даними;

- виявлення причиново-наслідкових зв'язків між різними блоками інформації;

- повноцінний пошук інформації у випадках термінового реагування;

- невідкладного отримання та узагальнення необхідної інформації;

- акумулювання у стислий термін всієї інформації, яка стосується актуальної оперативної ситуації.

Аналіз особливостей інформаційно-аналітичної та пізнавальної діяльності в контррозвідці дає змогу зрозуміти, що найбільш важливими процесами, які відображають сутність обох понять, є:

- процес збирання інформації в інтересах вирішення суб'єктами контррозвідвальної діяльності завдань із забезпечення державної безпеки в умовах мінливої ситуації;

- процес аналізу і оцінювання отриманої інформації в контексті ви-

явлення загроз державній безпеці, насамперед розвідвально-підривної діяльності спеціальних служб іноземних держав;

- процес синтезу нового знання (інтерпретація результатів, прогнозування тощо), необхідного для прийняття управлінських рішень;

- процес доведення нового знання до суб'єкта управління (особи, що приймає рішення).

Висновок. Результати проведеного дослідження дозволяють зробити логічний підсумок того, що інформаційно-аналітична та пізнавальна діяльність в контррозвідці перебувають у постійному взаємозв'язку. ІАД, як інтелектуальна, розумова діяльність людини, виступає одним із способів організації пізнавальної діяльності, одним із засобів отримання достовірних знань у сфері забезпечення державної безпеки. Пізнання сутності та причин певних подій і явищ, що створюють загрози державній безпеці України, а також передбачення розвитку цих явищ дають змогу уповноваженим суб'єктам приймати обґрунтовані управлінські рішення для своєчасного запобігання розвідвально-підривній, терористичній та іншій протиправній діяльності спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на шкоду національним інтересам України.

Державна політика України у сфері забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

Список використаних джерел

1. Варенко В. М. Інформаційно-аналітична діяльність : навчальний посібник / В. М. Варенко. – К. : Університет «Україна», 2014. – 417 с.
2. Гондюл В. П. Методологічні засади аналізу та прогнозування міжнародних відносин і міжнародних політичних конфліктів на зламі тисячоліть / В. П. Гондюл // Актуальні проблеми міжнародних відносин : збірник наукових праць. – 2001. – № 27. – Т. 1. – С. 3–28.
3. Інформатизація управління соціальними системами: організаційно-правові питання теорії і практики : навч. посіб. / [Павловський В. Д., Калюжний Р. А., Цимбалюк В. С. та ін.] ; за заг. ред. М. Я. Швеця, Р. А. Калюжного. – К. : МАУП, 2003. – 336 с.
4. Арский Ю. М. О развитии информационной инфраструктуры инновационной сферы / Ю. М. Арский, В. А. Цветкова, С. П. Яшукова // Научно-техническая информация. – 2006. – № 2. – С. 12–18.
5. Закон України «Про розвідувальні органи України» від 22 березня 2001 року № 2331-III [із змінами і доповненнями на 09.05.2018] // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 19. – Ст. 94.
6. Конотопов П. Ю. Аналитика: методология, технология и организация информационно-аналитической работы / П. Ю. Конотопов, Ю. В. Курносов. – М. : РУСАКИ, 2004. – 512 с.
7. Закон України «Про контррозвідальну діяльність» від 26 грудня 2002 року № 374-IV [із змінами і доповненнями на 05.01.2017] // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 12. – Ст. 89.
8. Петрушенко В. Л. Основи філософських знань : навч. посіб. [для студ. ВНЗ I-II рівнів акредитації] / В. Л. Петрушенко. – 4-те вид., випр. і допов. – Львів : Магнолія 2006, 2008. – 312 с.
9. Контрразведывательный словарь. – М. : ВКШ КГБ при СМ СССР имени Ф. Э. Дзержинского, 1972. – 371 с.
10. Філософський енциклопедичний словник / редкол. : В. І. Шинкарук та ін. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.
11. Петрик В. М. Соціально-правові основи інформаційної безпеки : навч. посіб. / В. М. Петрик, А. М. Кузьменко, В. В. Остроухов та ін. ; за ред. В. В. Остроухова. – К. : Росава, 2007. – 496 с.

Рецензенти:

кандидат юридичних наук, доцент
І. Манжул,
кандидат юридичних наук
Л. Радовецька

State policy of Ukraine in the field of the information security of person, society and state

Аннотація. Стаття посвящена дослідженню взаємозв'язку інформаційно-аналітичної та пізнавальної діяльності в контррозвідці. Доказано, що інформаційно-аналітична діяльність є одним із засобів пізнавальної діяльності. Вона дозволяє отримувати достовірні знання про виклики та загрози інтересам України, що виступає необхідним умовою для прогнозування оперативної обстановки та прийняття обґрунтованих управлінських рішень у сфері забезпечення державної безпеки.

Ключові слова: державна безпека, загрози, інформаційно-аналітична діяльність, пізнавальна діяльність, управлінські рішення.

Abstract. The article is devoted to the study of the interrelation of information-analytical and cognitive activity in counterintelligence. It was proved that information-analytical activity was one of the means of cognitive activity. Information-analytical activity allows us to obtain true knowledge concerning the challenges and threats to Ukraine's interests, which was a prerequisite for the operational situation forecasting, as well as making sound management decisions in the field of state security.

Key words: state security, threats, information-analytical activity, cognitive activity, management decisions.

УДК 316.472.4

КЛИМЕНТОВА Олена Вадимівна

КОНЦЕПТ ГРОШІ ЯК АКТАНТ СЕКТАНТСЬКОГО ДИСКУРСУ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОПОВІДЕЙ САНДЕЯ АДЕЛАДЖИ)

Постановка проблеми. На сучасному етапі мовна маніпуляція виступає основною формою комунікативної взаємодії у найбільш потужних впливових дискурсах (ЗМІ, реклама, політична пропаганда, релігійна комунікація тощо), при цьому лінгвістичні механізми захисту від небажаних маніпуляційних впливів залишаються слабо опрацьованими, хоч проблематикою комунікативних

впливів займаються представники багатьох галузей знання, зокрема й мовознавці (Т. Ковалевська, Л. Компанцева, Н. Кутуза, В. Різун, О. Селіванова, Н. Слухай, С. Форманова та ін.). Через те, що у суспільстві системно практикуються різноманітні форми жорсткої маніпуляційної вербалізації, є потреба в поглибленому науковому вивченні механізмів прихованого мовленнєвого впливу.